

Is Jos echt de klos? Over de voornaamheid van een voornaam

Jos (sic) Van Thienen

‘Wat vind je van mijn werk?’

‘Het is maar gewoontjes!’

Herken je dat? We hechten vooral waarde aan het uitzonderlijke. We kiezen niet voor bulk, voor de kudde of het grijze. Iets alledaags krijgt al snel de bijklank van matig of minderwaardig. We noemen het gemeen, slecht, ordinair, vulgair, triviaal. Laat dat toevallig (nou ja) woorden zijn die etymologisch de overgang van een neutrale betekenis (*gewoon, algemeen, vertrouwd, alledaags*) naar een pejoratieve weerspiegelen. Het woord *gemeen*, dat we vandaag gebruiken in de zin van *vals* of *slecht*, betekende in het Middelnederlands *algemeen* of *gemeenschappelijk*. *Slecht* was oorspronkelijk *gewoon* – je vindt het in die betekenis nog terug in *slechtvalk* – net als *ordinair*, dat nu synoniem is van *vulgair*, afkomstig van het Latijnse *vulgaris* (*alledaags*). *Triviaal* is dan weer afgeleid van het Latijnse *trivialis* (*alledaags*).

De voornaam Jos heeft een gelijkaardige evolutie doorgemaakt. Door zijn vroegere populariteit is hij enerzijds synoniem geworden van modaal – Jos met de pet dus – en treedt hij in concurrentie met Jan. Anderzijds heeft hij een negatieve connotatie gekregen. Jos is de dupe geworden van zijn eigen succes. In dit artikel maak ik een korte excursie naar het wisselende gebruik en de veranderde gevoelswaarde van de naam Jos. Ik zoek een antwoord op de vraag: hoe voornaam nog is deze voornaam?

Joske populair

Jos is een mannelijke roepvorm van Jozef, een van de vele. Denk ook aan Jef, Seppe, Jokke en Joos, of aan vrouwelijke vormen als Fien, Sien, Seefke en Zjoske (‘Zjoske schone meid’ van Raymond Van Het Groenewoud). Hoewel er in het Oude Testament al een rol was weggelegd voor de aartsvader Jozef, is het toch vooral Jozef van Nazareth uit het Nieuwe Testament die navolging heeft gekregen. Ik mag wel zeggen *navolging*, want meer dan nu was een naam vroeger een teken. In het katholieke Vlaanderen van voor Vaticaan II werden alle Jozefs en hun afgeleiden onder het gunstige gesternte geplaatst van de echtgenoot van Maria en de voedstervader van Jezus. Een neveneffect is dat de betekenissen die de naam Jozef aankleven, ook gelden voor zijn moderne spin-offs Jos of Jef. Die betekenissen komen – kan het anders? – vaak uit de sfeer van kuisheid en onthouding, waarmee je anno 2007 niet hip meer kan zijn. *Een Jozefshuwelijk, de ware Jozef, het zijn allemaal geen Jozefs, een kuisse Jozef...* Deze laatste uitdrukking

komt bijvoorbeeld voor in de roman *Lucinda en de Lotuserter* van Marnix Gijsen uit 1959, ook daar al met een negatieve bijklank: 'De Kuise Josef is voor alle zogenaamd rechtgeaarde mannen een ietwat belachelijke figuur' (p. 93).

De heilige Jozef verwierf vooral sterrenstatus vanaf de 17e eeuw. Hij kreeg zijn eigen officiële feestdag (19 maart) in 1621. Later kwam daar ook nog de tweede woensdag na Pasen bij. Op het einde van de 19e eeuw trad hij nog meer uit de schaduw van zijn echtgenote en pleegzoon. In 1890 werd hij uitgeroepen tot beschermheilige van de hele katholieke Kerk. Zijn verering beleefde weer een piek in de jaren 50 van de 20e eeuw. Als tegengewicht voor de socialistische dag van de arbeid werd in 1955 1 mei ingesteld als feestdag van Sint-Jozef, patroon van de arbeid. Tussen 1910 en 1960 was de officiële naam Jozef/Joseph/Josephus een absolute topper. Een bewijs hiervan vinden we bijvoorbeeld op de website van het Nationaal Instituut voor de Statistiek (www.statbel.fgov.be). Een afgeleide naam als Jos deelde natuurlijk in dat succes. ⁽¹⁾ Daarom ligt hij bij veel mensen ook nu nog voorin op de tong. Het is beslist geen toeval dat Leen Huet zich een tijdje geleden in een column afvroeg of *Chançard Jos* een geschikte vertaling zou zijn voor *Lucky Jim*, de bestseller van Kingsley Amis uit 1954. ⁽²⁾

Vandaag is Jos als kindernaam echter bijna verdwenen, samen met namen als Mon en Leo. ⁽³⁾ In de top 100 van meest frequente namen van jongens geboren tussen 1 januari 2000 en 1 januari 2002 zoeken we vergeefs naar Jos, terwijl Jef de 69e plaats bekleedt in deze ranking. Toch is Jos niet helemaal uit beeld. Integendeel, hij is in opmars, niet langer als jongensnaam, wel als bestanddeel in uitdrukkingen en als soortnaam.

Jos modaal

Jos is inderdaad bezig zichzelf opnieuw uit te vinden, zoals Jan en Piet het hebben voorgedaan. Langzaam maar zeker eist hij naast die twee namen een plaats op in de algemene woordenschat. Wie Jos heet is bij wijze van spreken even naamloos als een soldatengraf in de Westhoek. Hij onderscheidt zich niet van de massa, maar is juist heel gemiddeld. Hij is iedereen, *Jos met de pet* of *Jos modaal*. Beide uitdrukkingen leven op het internet telkens één treffer op. Deze score is te verwaarlozen, maar er zijn andere symptomen die erop wijzen dat Jos de *elckerlyc* van de 21e eeuw aan het worden is. Schrijver Paul Mennes, bijvoorbeeld, noemt zichzelf in een interview voor *De Standaard* 'Joske Popcultuur'. ⁽⁴⁾ En in een cd-bespreking van Novastar in *Humo* heeft de recensent van dienst het over 'de Antonnen, Jossen, Jean-Maries en andere muzikaal minderbedeelden dezer wereld'. ⁽⁵⁾ Een leuke variant op *Jan, Piet en Klaas*.

(1) Voor 1974 kwamen die naam vooral voor als roepnaam. Op afgeleide namen rustte immers een soort embargo. De wet van 11 *Germinal van het jaar IX* stelde dat elk kind een naam moest dragen die vermeld stond in een kerkelijke kalender. Veel ambtenaren pasten deze wet strikt toe, zodat de naam Jos eerder uitzonderlijk in de registers van de burgerlijke stand werd ingeschreven. Dat veranderde toen de wet van 2 juli 1974 de voorgaande wet ongedaan maakte. Op haar beurt werd deze wet afgeschaft door de wet van 15 mei 1987.

(2) 'Maar eigenlijk vond ik *Lucky Jim* - zouden we het durven vertalen als *Chançard Jos?* - nogal zuur'. (Leen Huet. 2007. 'Chançard' Jos. *Knack*, jrg. 37, nr. 4).

(3) Serge Simonart. Kindernamen in Vlaanderen: zeg mij hoe u heet en ik zeg u wie u bent. *Humo*, nr. 3424, p. 134 (interview met Peggy Urkens). Volgens de website www.kindengezin.be werden in Vlaanderen van 2 oktober 1996 tot 2 oktober 2006 niet meer dan 32 jongens geboren met de naam Jos.

(4) 'Na *Tox* en *Soap* en *Web* was ik zowat Joske Popcultuur'. Schrijven is paargedrag. *De Standaard* (*DSLette-ren*), 28 oktober 2005, p. 11.

(5) *Humo* 3105 (7 maart 2000).

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006 stelde een politieke partij uit het Antwerpse Schoten zich aan de kiezer voor onder de naam JOS. Dat is een acroniem ⁽⁶⁾ voor 'Jong, Optimistisch, Sociaal', en vermoedelijk eveneens een knipoog naar Joske Vermeulen (Trammesantlei 122, Schoten) uit Vlaanderens bekendste tv-sketch van Gaston & Leo. Joske is inmiddels een volwassen JOS geworden en doet nu een appel aan alleman. 'JOS is een partij voor elke Schotenaar die bekommerd is om onze gemeente en zijn inwoners', zo klinkt het op uit het partijprogramma. Nomen est omen! JOS getuigt van het ware josdom: pluralisme, antiracisme, saamenhorigheid...

In het toneelstuk *De Jossen*, met als ondertitel *Val en revival der saamenhorigheid* steekt Tom Lanoye echter de draak met dat josdom. ⁽⁷⁾ Met de kleinzieligheid, burgerlijkheid, onbeduidendheid, naamloosheid, grijsheid van het mensdom. 'We zijn allemaal zo gigantisch doorsnee', luidt de slogan van het stuk. We zijn allemaal Jos of, om een uitdrukking uit *Van Dale* te gebruiken, we zijn allemaal een beetje *Joseph Prudhomme* (burgerlijk onbenullig). De Jossen in Lanoyes stuk dragen identiek dezelfde naam en hetzelfde witte pak, wat hen de anonimiteit van spermatozoïden verleent. Eén Jos voelt zich anders. Hij koestert het verlangen om geen Jos meer te hoeven zijn. Hij heeft de euvele moed om verraad te plegen aan het josdom. Helaas keert ook hij op zijn stappen terug.

Jos de klos

'Met of zonder sacoché: altijd een Jos, altijd de klos', is de lijfspreuk van de Jossen. Rijnwoorden zitten Jos blijkbaar niet mee. Jef heeft tenminste nog lef, maar Jos is steevast de klos. Dat is overigens een gevleugelde uitdrukking. Ze levert op het internet ettelijke tientallen hits op. Eén voorbeeld: Sjoon Klote scoorde in 2005 in Nederland een carnavalsucces met *Ozze Jos is de klos*. ⁽⁸⁾ Ook andere rijmwoorden houden Jos onder de korenmaat. 'Jos de os' zingt Urbanus in zijn succesnummer *Gladde iolen*. ⁽⁹⁾ En 'Jos, leut oere kwakfors los' was in 2006 het refrein uit een carnavalschlager van Johnny Dessers uit Hamont. Zijn liedje gaat over iemand die anderen wil imponeren, maar schrik heeft van honden. Hij besluit dan maar op stap te gaan met zijn kikker.

Als Jos de klos is, is hij *gejost*, zou je kunnen zeggen. De uitdrukking *gejost zijn* betekent zoveel als de pineut zijn, de kop van jut. Ze komt voor in (Antwerps gekleurde) tussentaal en is erg in bij jongeren: 'ik ben gejost' (ik heb het zitten) of 'als hij me maar niet jost' (als hij me maar niet buist). ⁽¹⁰⁾ Op het internet vind je het bewijs van die populariteit. De uitdrukking zou etymologisch echter geen uitstaans hebben met de naam Jos, wel met het populaire kaartspel jassen. *Gejost* is dus synoniem met *gejast* (verloren). Natuurlijk zullen would-be ety-

(6) In Nederland is JOS o.m. een letterwoord voor 'Jeugd, Onderwijs en Samenleving' en ook voor 'Je Online Systeembeheerder'.

(7) Lanoye schreef dit stuk in opdracht van het Antwerpse theatergezelschap Olympique Dramatique. De voorstelling ging in première op 29 april 2004 in de Bourlaschouwburg.

(8) Op 26 juli 2006 plaatste ene Quidam de volgende tekst op de weblog *Godbestaat*: 'Ik geloof in Jos. Jos is de schepper. Jos is mijn weg, mijn pad in het leven. [...]. Jos is mijn schepper, Jos is mijn licht. Zonder Jos was ik de klos'.

(9) Van de os naar de ezel: in het liedje *Kerstezel* van de Nederlander Harrie Jekkers moet Jos in de klas tijdens het kerstspel de rol van ezel spelen.

mologen of volksetymologen liever de link leggen met de voornaam Jos, en als het even kan zelfs met een bepaalde Jos. ⁽¹¹⁾

De kluns

Met het bovenstaande in het achterhoofd zal niemand ontkennen dat Jos zekere associaties oproept en doorgaans een uitgesproken (weinig positieve) gevoelswaarde heeft. De audiovisuele media spelen hier graag op in – of bepalen mee die connotaties, wie zal het zeggen?

Wanneer iemand in een tv-serie gecast wordt in de rol van Jos, vertoont hij gegarandeerd een foutje. Joske Vermeulen heb ik al vermeld. Een ander typetje is Jos Bosmans uit *Het Peulengaleis* (VRT). In de rol van Jos Bosmans vertolkt Bart Peeters een ADHD'er in het kwadraat. In de VTM-jeugdserie *Booh* is de Jos de kwast van het gezelschap en in de VRT-jeugdreeks *Kulderzipken* mag Koning Jozef (Jan Declair) dan al plechtstatig *Jozefe*s spreken, hij is een opgeblazen zielenpoot. Nederland doet blijkbaar niet onder voor Vlaanderen, want in de absurde VPRO-serie *Jiskefet*, die in er 2005 na 15 jaar mee ophield, was de rol van een sullige kantoorklerk weggelegd voor Jos ('Goedemorgen deze morgen!'), gespeeld door Herman Koch. Ook de Nederlandse verzekeringsmaatschappij Fortis ASR plaatste in 2005 Jos in een weinig benijdenswaardig daglicht. Ze pakte uit met een tv-commercial waarin we vrijgezel Jos Weerd gebruik zien maken van een neustrimmer. Naar aanleiding van de vele reacties op deze commercial breide Fortis ASR een vervolg aan haar campagne. In oktober 2005 startte ze een internetgame, waarin consumenten uitgenodigd werden om Jos Weerd aan een date te helpen. In de prijzenpot: onder andere neustrimmers, *of all things...*

Nog even doorgaan? Op de Vlaamse radio was in december 2006 een commercial van Dexia te horen over een bediende met een gebroken been, Jos natuurlijk. Zijn collega's houden een stoelendans en scanderen in koor: 'De Jos, de Jos, de Jos hee gègne stoel!' Waarna een commentaarstem zegt: 'Hebt u meer ambitie? Dexia voor ondernemers en zelfstandigen.' En het kan nog erger. In een sketch op VTM, getiteld *Meneer dokter* (2006), komt Meneer Van Pauwenbroek (Stany Crets) op consultatie bij Meneer Dokter (Peter Van Den Begin) omdat *zijn vriend, de Jos* te klein is. Zijn vrouw vindt bovendien dat *de Jos* weinig op bezoek komt. Als de dokter hoort hoe klein *de Jos* wel is, zegt hij dat het maar een *Joske* is.

Dat hij met geslachtsorganen in verband wordt gebracht, moet zo ongeveer het laatste (laagste) zijn wat met een naam kan gebeuren. Helaas is de sketch van Crets en Van Den Begin geen alleenstaand feit. Op de cover van het mannenblad *Ché* van 20 september 2005 konden

(10) Ook gehoord: 'hij neemt er een blad uit en *jost* er een ander in de plaats' (slang voor *steken*).

(11) Ter illustratie: op de weblog *Gejost* verwijst een blogger naar een opzichter in het Sint-Jozefsinstituut van Tienen die luisterde naar de naam Jos. Telkens iemand betrapt werd op roken of eender wat uitgespookt had, moest hij naar de Jos. Hij was dus voorzeker *gejost*!

we bijvoorbeeld lezen: 'Noem uw *Jos* geen Sjarel en andere tips'. In het Antwerpse is een uitdrukking als *onder uwe jos* trouwens stevig ingeburgerd. En dan is er nog het mopje van *Jos met de dikke klos*, want jawel, klos betekent ook *kloot*:

De Staf wordt altijd geplaagd door zijn collega's. 'Staf, kent jij Jos?'
'Welke Jos?' 'Jos met de dikke klos.'

En iedereen lacht de Staf uit, omdat hij daar elke keer in trapt. Zijn vrouw raadt hem aan om eens te vragen of ze Mariette kennen en dan te zeggen: 'Mariette met de dikke tetten!'

Zo gezegd, zo gedaan. De Staf vraagt: 'Zeg, kent ge Mariette?'
Waarop de collega's antwoorden: 'Mariette van Jos?' En de Staf:
'Welke Jos?' ⁽¹²⁾

Voornaammerk

Het mag duidelijk zijn: de voornaam *Jos* is er niet van gediend dat hij als rijmwoord wordt gebruikt en nog minder als soortnaam. Wat dus aangevangen met zo'n naam in een tijdperk waarin de voornaam steeds voornamer wordt? Wegmoffelen achter de familienaam, zoals dat vroeger vaak gebeurde, kan niet meer. In onze informele maatschappij is de familienaam een échte achternaam geworden. Voor publiciteitsdoeleinden wordt hij zelfs meer en meer achterwege gelaten, waardoor alleen de voornaam als merknaam overblijft. Dat is een opvallende trend, waarmee men een persoonlijke aanpak wil plaatsen tegenover schaalvergroting en globalisering. Kijk maar naar Patrick Janssens, burgemeester van Antwerpen, die in zijn recente kiescampagne zijn hele stadspartij achter de vlag van zijn voornaam liet marcheren. En met succes.

Kunnen *Jos Geysels*, *Jos Ansoms* of *Jos Chabert* hetzelfde doen, zonder hun imago te schaden? De partij *JOS* bewijst dat het mogelijk is, op voorwaarde dat deze politici bereid zijn om afstand te doen van hun parlementaire chic en straatwaardig of -vaardig te worden (ik probeer een vertaling te vinden voor het Engelse *streetwise*). Dat is nu eenmaal de bedoeling van een voornaammerk. Het brengt zijn drager – de persoon, het product, de zaak, de dienst – dicht bij de mensen. Het maakt zijn drager 'persoonlijker, laagdrempeliger en toegankelijker'. ⁽¹³⁾ Trouwens, op dat vlak heeft *Jos* mee de weg gebaand. Als merknaam bestond *Jos* (*Jozef*) al lang voordat er van een trend sprake was. Ga maar na, hoeveel traditionele middenstandszaken dragen deze naam niet in hun uithangbord? *Café Jozef* aan het Astridplein in Antwerpen, *Frituur Jozef* op de Vrijdagmarkt in Gent, jongerenkroeg *jos* aan de Vlasmarkt in Gent, *Kapsalon Jos* in Tessenderlo... Geen trendy zaken, maar zaken zo plebejisch als hun naam. Echt van de mensen dus.

(12) www.moppensite.be

(13) Erwin Wijman. Fred & Ed verdringen Jansen & Tilanus. De opkomst van het voornaammerk. *Onze taal*. 2005, nr. 1, p. 4.